

**Detlef Pollack, Jörg Jacobs,
Olaf Müller, Gert Pickel (eds)**
Political Culture in Post-Communist Europe: attitudes in new democracies, Aldershot, Hants – Marea Britanie, Burlington, VT – USA, Ashgate Publ. Co, 2003, 264 p.

Deși nu se poate afirma cu certitudine că vremea volumelor scrise de un singur autor a trecut, volumele colective au devenit un fenomen publicistic din ce în ce mai prezent în cercetarea științifică de tip sociologic și politologic. Aceasta dă seamă de complexitatea la care s-a ajuns în cercetările socioumane, ce solicită în mod necesar colaborarea strânsă între cercetători.

Volumul care va fi prezentat se înscrie în această categorie a culegerilor de studii, reunind analize din perspective multiple ale democratizării statelor foste comuniste, cinci din totalul celor treisprezece studii fiind scrise în colaborare de către mai mulți cercetători.

Deși titlul volumului poate sugera că perspectiva teoretică adoptată de autori ar fi una culturalistă, cartea prezentată aici reușește să evite caracterul uniparadigmatic, prin raportările la și discuțiile dubitative legate de perspective teoretice majore concurente (cum sunt: studiile din perspectiva culturii politice, paradigma alegerilor raționale – *rational choice theory*, dar și cercetările tranzitologice axate pe studierea elitelor sau perspectivele de tip instituționalist).

Relevanța conceptului de „cultură politică” pentru studierea schimbărilor societale, în special pentru procesele de democratizare a fostelor țări comuniste, este abordată și la nivel teoretic, și din perspectiva datelor empirice acumulate în domeniu. De altfel, fiecare capitol realizează o punere în discuție a perspectivei culturaliste asupra democratizării, testarea valabilității conceptului

de „cultură politică” constituindu-se într-un fir unificator al întregii cărți. Astfel se evită alăturarea în manieră eclectică a unor perspective teoretico-metodologice avându-și originea în paradigme care diferă reciproc în mod ireconciliabil.

Cele patru secțiuni ale cărții includ studii variate ce tratează, fiecare, problematica rolului pe care conceptul de „cultură politică” și perspectiva culturalistă îl pot avea în explicarea schimbărilor postcomuniste.

1. Abordarea democratizării și stabilizării democratice din perspectiva culturii politice constituie problematica tratată în debutul cărții, realizând o raportare critică a acesteia la cealaltă perspectivă teoretică majoră – *rational choice theory* (prin studiile semnate de Lucian W. Pye, respectiv de Archie Brown).

2. Cea de-a doua secțiune are ca temă procesul de consolidare a noilor democrații din Europa Centrală și de Est, studiile incluse aici tratând despre: rezultatele empirice ale cercetărilor din domeniul culturii politice (Peter A. Ulram și Fritz Plasser), ajustarea valorilor la instituțiile democratice printr-un proces de învățare socială a democrației (Robert Rohrschneider), interesul pentru politică din perspectiva culturii politice (Irene Martin), consolidare democratică, stabilitate și rezistența la schimbare (Jörg Jacobs, Olaf Müller și Gert Pickel), surse ale satisfacției cu democrația (Jan Delhey și Verena Tobsch).

3. Secțiunea dedicată schimbării valorilor reprezintă o adâncire a analizei procesului de democratizare din perspectiva dinamicii înregistrate de valorile și atitudinile față de regimul democratic și funcționarea democrației. Problemele de cercetare specificate aici tratează subiecte precum: transformare și polarizare socială, câștigătorii și perdantii proceselor de schimbare (Heiner Meulemann), socializarea la nivel microsocioal *versus* propaganda oficială a regimului comunist (Anna

Schwarz), potențialul democratic postcomunist prin prisma valorilor comunitare (Gerd Meyer), schimbare radicală sau adaptare a valorilor (Ivan Bernik și Brina Malnar), solidaritate, justiție socială și schimbare socială (Bernd Wegener).

4. Capitolul de final pledează pentru cristalizarea unei noi perspective, constând într-o sinteză de tip neo-culturalist asupra proceselor de democratizare (William Mishler și Detlef Pollack).

Analizarea condițiilor de reușită a procesului de democratizare în centrul și estul Europei se constituie în obiectivul major declarat al lucrării.

Aspectele/dimensiunile relevante pentru instaurarea unui regim democratic sustenabil, extrase prin inventarierea lucrărilor semnificative ale domeniului, sunt discutate în manieră critică.

1. O economie prosperă poate facilita democratizarea, însă nu o garantează. Mai mult, cazul unor țări demonstrează că dezvoltarea economică nu este incompatibilă cu existența unui regim autoritar.

2. Statul de drept („domnia legii”) și cadrul instituțional adecvat unui regim democratic reprezintă acumulări necesare, dar nu și suficiente.

3. Climatul economic, juridic și politic și performanțele din aceste domenii sunt importante, însă asemenea perspective nu reușesc să epuizeze factorii relevanți ai proceselor de democratizare. Argumentul major în favoarea unei perspective de tip culturalist este rolul de prim rang pe care îl joacă opiniile, atitudinile, valorile cetățenilor, prin intermediul cărora un regim politic democrat persistă sau se destramă.

4. Atașamentul cetățenilor față de instituțiile democratice, suportul politic pentru democrație, existența unei culturi politice congruente cu democrația apar drept elemente esențiale pentru garantarea unei democrații consolidate, după cum reiese din

numeroase dezvoltări teoretico-empirice, începând cu cele ale lui David Easton, Gabriel Almond și până la studii de dată recentă (Richard Rose, Pippa Norris).

Perspectiva culturalistă asupra democratizării afirmă drept finalitate majoră a consolidării democratice legitimarea instituțiilor politice, astfel încât cetățenii să accepte și să utilizeze modalități de rezolvare a problemelor cu care se confruntă prin respectarea ca un datum a regulilor asociate unei democrații, fără să conteste valabilitatea ordinii politice democratice în ansamblul său.

Problematica rolului îndeplinit de componenta atitudinal-valorică în procesele de democratizare devine una fundamentală, iar căutarea răspunsului la întrebarea „Ce fel de democrație doresc cetățenii din statele central-est-europene?” (Fuchs, 1997) capătă valoarea unui aspect esențial al cercetărilor din domeniu.

În acest context, identificarea determinantilor suportului politic pentru noua ordine (democrată) din statele foste comuniste implică demersuri cognitive distincte, care se grupează în jurul a două ipoteze majore: „ipoteza socializării” și „ipoteza situațiilor de viață”.

„Ipoteza socializării” e caracteristică abordării de tip culturalist și afirmă că regimul politic democrat recent instalat în țările foste comuniste este evaluat de către cetățeni după standardele valorice dobândite prin procesele despre socializare din timpul regimului comunist. În mod consecvent, se poate vorbi de o democrație consolidată numai atunci când se produce trecerea la o cultură civică, ale cărei valori liberale devin congruente cu instituțiile regimului democrat. Procesul de producere a mutațiilor culturale este însă unul lent, predicția modelului culturalist fiind cea a unei perioade îndelungate de consolidare democratică (pe parcursul câtorva generații). Se

argumentează ideea că democrația necesită aderența majorității cetățenilor la o cultură de tip civic, ce ar putea permite constituirea și funcționarea optimă a instituțiilor democratice.

Critica majoră adusă perspectivei culturaliste asupra democratizării constă în semnalarea unei relații în ambele sensuri între cultura politică și instituții; uneori, constituirea și funcționarea instituțiilor politice precedă și favorizează articularea unei culturi politice de tip democratic.

Cealaltă perspectivă, axată pe „ipoteza situațiilor de viață”, consideră că un regim politic este evaluat de către membrii respectivei societăți prin prisma situațiilor de viață specifice create și a modurilor în care oamenii (individual și colectiv) experimentează procesul de democratizare pe parcursul său. Potrivit acestei orientări, conceptul de „cultură politică” este lipsit de semnificație pentru procesul consolidării democratice în centrul și estul Europei (dat fiind că suportul politic pentru regimul democrat este determinat de factori de scurtă durată, și nu de procese îndelungate, cum sunt cele de persistență a unui tip de cultură politică). Succesul consolidării unui regim democrat (prin dobândirea sprijinului din partea majorității cetățenilor săi) ar fi asigurat, din acest punct de vedere, de performanțele și modul de funcționare ale instituțiilor recent înființate, care ar conduce la formarea unor seturi atitudinal-valorice congruente cu democrația. Criteriile consolidării democratice nu mai sunt cele de ordin cultural, ci de eficiență instituțională. Recunoaștem aici transpunerea teoriei alegerilor raționale (*rational choice theory*) la studiul proceselor de democratizare.

Analizele de date empirice incluse în volum își propun să decidă în legătură cu valabilitatea celor două ipoteze concurente.

Aceasta implică și a decide cu ce definiții ale culturii politice este optim să se lucreze:

- cu o cultură politică „profundă”, „densă” (*thick culture*), care include mai ales valori, orientări și predispoziții fundamentale ale indivizilor (cum sunt cele de ordin identitar, ce se referă la apartenența etnică, religioasă, națională), deci cu o cultură politică având un grad mare de stabilitate și inerție (precum e conceptualizată în studiile culturaliste) sau

- cu o cultură politică de mai redusă profunzime (*thin culture*), cu un pronunțat caracter circumstanțial, care se referă la atitudini mai puțin durabile, cum sunt cele față de autoritatea politică și performanța instituțională, deci cu o cultură politică volatilă (așa cum apare în teoriile alegerilor raționale).

În funcție de nivelul de analiză pentru care se optează, investigarea relațiilor dintre cultura politică și democratizare în Europa Central-Estică se soldează cu concluzii optimiste (în studiile semnate de Bernik și Malnar; Wegener; Delhey și Tobsch) sau ceva mai rezervate (Rohrschneider; Jacobs, Müller și Pickel; Meulemann) legat de șansele unei democratizări durabile a societăților postcomuniste.

Studiul care încheie volumul propune o imagine unitară a conceptului de „cultură politică” prin ordonarea diferitelor accepțiuni ale acestuia pe un continuum, care se întinde între cultura politică densă și durabilă (*thick*) și cea „de suprafață” și schimbătoare (*thin*). Se speră ca o astfel de vizualizare a culturii politice să contribuie la eliminarea unora dintre neînțelegerile apărute între cercetătorii care utilizează în studiile lor acest concept. Totodată, acesta se dorește și un demers care aruncă o punte între abordări teoretice aparent ireconciliabile.

Bibliografie

- Almond, Gabriel și Verba, Sydney (eds). (1989). *The Civic Culture Revisited*. Newbury Park : Sage.
- Easton, David. (1975). *A System Analysis of Political Life*. New York : John Wiley & Sons.
- Norris, Pippa (ed.). (1999). *Critical Citizens : Global Support for Democratic Governance*. Oxford : Oxford University Press.

Marius Precupețu